

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Klädedräkt – ett universellt språk eller en provinsiell dialekt?

Av Angela Rundquist

Maja Jacobson: Kläder som språk och handling. Om unga kvinnors användning av klädseln som kommunikations- och identitetsskapande medel. English summary. Diss. Umeå. Carlssons förlag. Stockholm 1994. 269 s.

Kläder, mode och flärd har länge haft en undanskymd position i svensk etnologi och förtjänar att placeras i forskningsljuset. Det är välkommet att det nu lagts fram en avhandling i etnologi med framförallt unga människors klädval i centrum.

Jag inleder denna anmälan med att redogöra för innehållet. Därefter tar jag upp frågeställningar och resonemang ur avhandlingen för närmare granskning.

Kläder som språk och handling är en välskriven och bra disponerad avhandling. Författaren Maja Jacobsons huvudsyfte är att undersöka hur en grupp unga kvinnor (blivande textillärare, 20–30 år gamla) "under 1980-talet klädde sig för att bearbeta sin identitet och gestalta sin livsstil. /.../ Hur använde de klädernas färg, form och symbolladdning i sitt identitetsarbete? Vilka attityder och värderingar förmedlade de genom klädseln?" (s. 9). Jämförelser görs med tonårsflickor och äldre kvinnor för att peka på kontraster och förändringar samt få distans till 1980-talet. Kvinnorna betraktas som unika självständigt agerande subjekt och som medlemmar av ett kollektiv, som också påverkas utifrån.

Perspektivet är kulturanalytiskt och vi får en provkarta på olika skolor och angreppssätt som rymmer under denna vittfamnande etikett. Jämsides med gedigen etnologi står psykologisk och konstvetenskaplig färg- och formforskning, tolkningsmodeller byggda på franska, ryska och italienska semiotiska och strukturalistiska studier samt red-

skap lånade från modern tysk och engelsk ungdomsforskning och fransk kultursociologi. Författaren anlägger därtill ett genusperspektiv i analysen av manligt och kvinnligt i klädseln.

Självgestaltning, identitet och livsstil är grundläggande begrepp som ger stadga åt undersökningen, hämtade från Thomas Ziehes resonemang om den moderna tidens "kulturella friställning" (Ziehes term, 1986, 1989) med fria livsstilsval. Författaren pekar också på osynligt tvång och individens ansvar för det egna yttre.

Föränderlighet ställs mot kontinuitet. Experimentlusta mot tradition och försiktighet. Särskiljande mot anpassning. Stil – som jämte smak är väsentliga begrepp i varje analys av mode och dräkt – definieras som de symboliska uttrycken för en livsstil (s. 19). Författaren granskar massmedias och reklamens roll, och kommer då in på den estetiska tidsandan och det ungdomliga skönhetsidealet. Den vägledande tesen, byggd på semiotik, är att kläder kommunicerar, de talar och "sugar", kläder är handling och ingår i en kulturprocess. De uttrycker värderingar, attityder och drömmar. Tillammans och enskilt är plagg meningsbärande. Kläder är symboler och modet ett teckensystem.

Konstruktion av sex identiteter

Under den samlande kapitelrubriken *Allt gestalta en identitet* tecknas sex distinkta klädporträtt baserade på tolkning och analys av intervjuer med unga kvinnor. Maja Jacobson orienterar oss om kriterier för urval och om metodologiska vinster med avgränsade beskrivningar. Det unika lyfts fram samtidigt som varje porträtt symboliserar var sin livsstil under 1980-talet. I varje skildring återkommer tre olika "sammanhang" eller, med Erving Goffmans terminologi, arenor: gatans scen, dansställen och

arbetsplatsen (1959, 1963). Analysen av plaggen och tolkningen av intervjuearna pendlar mellan tre nivåer: 1) granska koder som kvinnorna behärskar, avläsa självbeskrivningar, söka meningsbärande ord i deras beskrivningar; 2) kommunikationsnivån – plaggens meningsbärande funktion, klädselns budskap (egna avsikter och andras tolkningar) samt 3) plaggens symbolvärde (tecknens innehåll/budskap) och samhälleliga attityder och värderingar avläsbara i individens klädbruk.

Vi får snabbskisser av sex kläd-, kvinno- och klasstyper. Det mest detaljrika porträttet är av Maria, beskriven som en symbol för 1980-talets avantgardistiska, postmodernistiska kläd- och livsstil. Hon vill särskilja sig med kläder, gå mot modets likriktning och har prövat många stilar: punk, second hand, övervintrad hippie. Hon visar både individualitet och grupptillhörighet via sin klädsel, chockerar med sin klädstil eller modifierar den alltefter situation. Maria uttrycker schabloniserade åsikter om andras klädsel. Orden kritstreck och knytblus är centrala. Själv blandar hon manligt och kvinnligt. Hennes herrkavaj och axelvaddar tolkas som maktsymbol och kamouflage. Maria sänder tvetydiga signaler i kort svart kjol och randiga ben. Hon använder färg på ett medvetet sätt. Författaren spränger in en bred historisk och social genomgång av den svarta färgen, här sedd som ungdomens egen färg. Maria konstaterar (som en äkta östermalmsdam, min anm.) att svart håller alltid, det blir aldrig omodernt. Annars är de viktiga dragen här normbrottet som betydelskapande princip, klädsel som politiska påståenden och den unga kvinnans avvisande av konventionell femininitet. Jacobson summerar Marias stil med orden bricolage, collageestetik, lek och spel med kontraster, stilar, genus och ordning. Maria ägnar sig åt semiotisk krigföring, en term lånad från Umberto Eco (1987).

Därefter möter vi Kerstin, en blå "kvalitetssnobb" i det kortaste och för författaren svåraste porträttet. Hon tillhör en högre medelklass i Umeå och besitter ett solitt kulturellt kapital, är sportig, väljer märken, kvalitet, klär sig i blått, klassiskt, tidlöst snyggt och är rätt klädd för varje tillfälle. Kerstin använder schabloner av politisk karaktär för att beskriva andra – de ser ut som moderater eller kommunister. Med analysredskap hämtade hos Bourdieu beskrivs Kerstin som kompetent i särskiljandets och den väluppfosttrade distanseringens konst – hon besitter den goda smaken.

Tina är en arbetardotter, ex-punkare och återbrukare. Den unga kvinnan framtonar som slapp och hafsig i oömma, trasiga och lappade kläder. Hennes mamma är irriterad på hennes trasiga

byxor. Tina upprörs över att bli felbedömd som haschare i sin studentkorridor, att nobbas inträde på danskrogar i Umeå, bli trakasserad i Stockholm och på arbetsplatser i en klädsel som beskrivs som en revival av 1960- och 1970-talen. Hon sänder gamla studentvänstersignaler med plagg och färger. Samma Tina överbetonar kvinnlig flärd när hon ska gå ut och dansa i kjol och höga klackar. I den arbetarkultur där hon har sina rötter markeras inte den sociala distansen med kläder utan kläder definierar olika sociala situationer (arbete eller fest).

I porträttet av Anna är den atletiska kroppen och identitet huvudteman. Hon styrketränar och beskriver sitt yttre och sin självtillit med estetiska, sinnliga ord. Hon tar kontroll över tillvaron via kroppen – "det är trevligt att se bra ut" (s. 83). Anna väljer individuellt, efter sinnesstämning, och hämtar idéer på gatan, i skyltfönster och via postorder. Den s.k. pussmunsblusen är central i detta porträtt. Plagget är rätt på dansgolvet och fel i lärarrummet. Hon är känslig för gränser och klär sig i Umeå för att synas, i hemorten Vilhelmina för att inte provocera. Anna syr sig en samedräkt – en handling och ett plagg som står som symbol för nyfunnen samisk släktskapstillhörighet.

Lajla, den femte kvinnan, av genuint samisk börd, klär sig diskret, gärna för fritid på skidor och i renskog. Det traditionella (en "etnisk", nordsamisk dräkt), det moderna, praktiska och neutrala hänger sida vid sida även i hennes garderob. Hon har statusbefriade kläder i en individuell stil, men dock påverkad av modeindustrins trender. Lajla syr själv, gärna i kulörstarka färger efter sin sinnesstämning, och är kompetent att bedöma och anpassa sig till olika klädstilar på Umeås danshak. Lajla talar också i klichéer om andras – karriäristers, ekonomers och revolutionärens – plagg.

Det sista porträttet är den unga "fråna Levistjejen" Lena, präglad av den globala ungdomskulturen. Alla de avporträtterade kvinnorna tycker om musik. Lenas favorit är mjuk hårdrock (för övrigt en surrealistisk oxymoron som borde analyseras). Hon har varit au pair i USA och har lappade Levi's jeans och jeansjacka. Jeanskultur, anti-mode och mode samt märkeshysteri är huvudteman i detta avsnitt. Med klädval drar Lena gränser i tillvaron, är från tonåring i jeans till vardags och ljuvt kvinnlig i kjol eller finare långbyxor till fest. Hon är strategisk, medveten och flexibel.

Efter dessa individ- och klädbeskrivningar följer en genomtänkt summering och tematisering av de sex porträtten (s. 125). Maja Jacobson reder ut vad som förenar och vad som skiljer, hur kvinnorna testar och sätter gränser, anpassar sig eller avviker.

Begreppet kulturell friställning används för en granskning av relationen till föräldrar, valfrihet i livsstilsval och mer eller mindre medveten kontroll av det personliga utanverket. Jacobson kommer in på möjliga samband mellan social bakgrund och klädbruk, men säger att underlaget är för litet för att dra slutsatser. Hon refererar emellertid till Ulrike Prokops undersökning (1976, på svenska 1981) av arbetarklassens kvinnor. Val av accessoarer, färger och smink tenderar att bli en överdekoration i en estetisk längtan efter att vara modern. Arbetarklassens kvinnor är mer modeinriktade än medelklasskvinnor.

Om tonårsflickors självgestaltning och reklamens förebilder

Kapitel 3 är en gruppbild av tonårsflickors klädbruk och bygger på fältarbete och enkätundersökning gjorda på två rekryteringsmässigt olika högskolestudier under 1985–1988. Maja Jacobsons intention är att ringa in sambandet mellan klädval, modeindustrins trender och reklamens förebilder. Flickrumskulturen, en spegelkultur och kvinnlighetens provrum (jfr Kirsten Drotner 1986, 1991), står i centrum. Utgångspunkten för analysen är begreppen ungdomlighet som dominerande ideal och identitetsprovning som ett aktivt arbete (jfr Ziehe 1986, 1989). Denna trängtan att pröva och modellera sig själv framkallar behov av lockande förebilder vilka flickorna hittar i massmedia som i sin tur genomsyras av en estetisk tidsanda.

Maja Jacobson klassificerar reklamens budskap och förebilder samt fångar värderingar om och attityder till ungdomlighet och kvinnlighet. Ansvaret för 1980-talets kroppsfixering och sjukdomsalstrande skönhetsideal bör delas av reklamakare och Socialstyrelsen. Flickorna är mottagliga för modetrender samtidigt som de inte okritiskt accepterar allt som modeindustri och reklam erbjuder. Unga flickor faller inte eftergivet för mediabombardemanget av motsägelsefulla bilder, tvetydiga poser och feminina genustyper. De plockar, väljer och vrakar i det utbud som kan fångas med blicken i Umeå. De ser på MTV, tar intryck av 1980-talets ikon Madonna och plockar upp nya symboler i avsikt att utmana. De är gripna av den epidemiska märkeshysterin. Det är viktigt för dem att klä sig som de som de vill vara tillsammans med. Det ingår i en medveten social reproduktionsprocess, som syftar till att flickan vill bli accepterad och inlemmad i gruppen. Kläder är en investering i sociala relationer. Modeindustri och reklamvärld plockar upp fenomen som föds i ungdomskulturen och skickar tillbaka dem som modevågor och kommersiella livsstilar. Ytphenomen säger författaren.

Högstadies flickor klär sig i joggingbyxor, pösjans, sweatshirts med seriefigurer, anlägger fattiglook, bär jeans med revor och fransar, väljer cerise eller mörkgrönt men inte fullt orange och pensio-närnsbeige. Deras favoritfärger är dagens modefärger, gårdagens nyanser är redan "töntiga". Svart är mode och antimode. Den pinsamma paradoxen uppstår – en komplett punkgarderob med nitar och allt kan köpas på postorder. På 1980-talet utkristalliseras motsatta ungdomsgrupper och typer (underförstått goda och dåliga, good guys and bad guys, min parentes), diskofjantar, popsnören, fjortisar och pastellmonster kontra hårdrockare och punkare. Den ungdomliga, självsäkra armé formeras, som i angloamerikansk litteratur kallas P.I.B. (People In Black) eller the Black Pack, svarta folket.

Tiden och synen på klädedräkten

Kapitel 4, *Den kollektiva klädsynen i ett tidsperspektiv*, tar upp teman från tidigare kapitel och granskar dem i ett längre tidsperspektiv. Maja Jacobson tecknar här en bild av förändring i klädsyn (och i förlängningen av kvinnosyn, av kvinnliga självbilder, min parentes) över fyra decennier utifrån intervjuer med äldre kvinnor. Författaren menar att människan då var mer bunden av normer, konventioner och etikettsregler. Tonåringen och den fullvuxna "tjejen" fanns inte ännu. Kvinnor var mogna damer, fruntimmer, tanter, backfishar, fina flickor, slampor, ungflickor, jäntor, tösor eller barn. Efterkrigstidens knapphet begränsade kvinnors valfrihet för identitetsskapande och livsstils-gestaltning med hjälp av klädseln. Hemsömmerskan – (denna föga uppmärksammade institution och räddningsplanka i många svenska familjer, min parentes) – sydde, sprättade, sydde om, vände, ändrade, la in, ut, upp och la ner, färgade och vill jag säga många gånger med samma lust och kreativitet som senare tiders tonåringar. Författaren beskriver hur kvinnor följde färgkonventioner till påsk och hur de formade kroppen med stålfjädrar och resår. Modets bud var platta magar och odelad stjärt. Jacobsons informanter hävdar att deras valkar, putiga låar och åderbråck beror på den tidens resårgördlar och korsetter och att de utan svårighet anammade det lösa och lediga 1970-talsmodet.

Utifrån Bourdieus och Delsauts numera klassiska artikel om produktionen av kollektiv tro på mode och märkets magi (1975) söker Maja Jacobson reda ut varför kvinnor accepterade efterkrigstidens opraktiska mode – feminint, tygrikt, högklackat, smalmidjat, stärkta underkjolar, blixtlås i ryggen, en överexponering av det kvinnliga menar författaren (jag anar att hon menar en exploate-

ring, min parentes). Författaren väljer en förklaringsmodell med konspiratorisk underton – en sammansvärjning i vinningssyfte mellan reklamapparat, textilindustri och en stor kreatör, Christian Dior, portalfiguren för The New Look. Två extremt polariserade kvinnotyper framträder – den handlingskraftiga, utåtriktade krigsårskvinnan, en modern hjältinna, och den veka, osjälvständiga 1950-talshemmafrun. Till celebreringsapparaten (jfr Bourdieu 1977) hör modepressen, som föreskriver under sken av att beskriva (jfr Barthes 1983), damskräddare, sömmerskor och konfektionsindustrin.

I avsnittet *Damen blir tjej* visar Maja Jacobson hur syn och självsyn förändras. Från 1960-talet börjar en egen särskild ungdomskultur formera sig som ger utslag även i vuxna människors klädsel. Damen överger den formella klädstilen och tar till sig ungdomens informella och lediga stil som upplevs och framställs som en frigörelse och relateras till kvinnokamp och jämlikhet. Kvinnor kastar korsett och behå, visar bröstvårtor under linnen och T-shirts, drar på sig små trosor och strumpbyxor och är frigjorda. Mary Quant utbrister Jag älskar det vulgära, den goda smaken är död! och lanserar i likhet med Courrèges ett (infantiliserande, min parentes) mode med pojkklippning, minikjolar och hotpants, platta sandaler, vita sockor och korta stövlar. Det androgyna massmodet presenteras på modeshows. Spindeltunna mannekänger med pojkkroppar förebådar anorexia och bulimia. Ungdomskulturer plöjer nya modefårar och intar hela gator, vilka blir modecentra. Boutiquer på Carnaby Street (och arbetarbodar på Gamla Brogatan i Stockholm) står för en anti-status klädstil som också inspirerar den i Sverige berömda Mah Jonggruppen. Deras unisex plyschplagg har tillika med näbbstövlar och palestinasjalar kommit att hart när evändligt symbolisera det svenska 1970-talet.

Enligt författaren är kvinnors bruk av långbyxor nog den verkliga revolutionen. Därefter kommer blå denim-jeans för att stanna så länge att frågan är om de kan betrakats som mode. De snäva kroppsnära jeansen påminner om kroppen och sin egen närvaro, säger författaren och låter Umberto Eco (1987) våltaligt beskriva hur jeans bestämmer hållning, gångart och tankefokus. Jeans är illusionsskapande, kvinnor tror att de är friare med jeans, i själva verket den moderna tidens kvinnliga pansar.

Maja Jacobson frågar vad som blev kvar av "68:ornas" klädidéer när klädindustri och massmedia tog hand om dem och serverade dem som nya moden och svarar: Upplösningen av skiljelinjen mellan vardag och fest. Det informella blev chic. Närmare 1980-talet växlar modet snabbare, reklamen blir intensivare och marknadsföringen hetsigare. Mo-

deinstitut, trendfirmor och den nya yrkesgruppen – stylister – går på högvarv.

Speglingar av och i kultur

Det avslutande kapitlet är en summering av undersökningen och författaren knyter ihop teman och röda trådar som strukturerat studien. Hon tar ett steg tillbaka och ser på sitt material på en annan ledd och med en välgörande distans. Semiotisering och genus är ledmotiv med vilka materialet avlockats kulturella innebörder. Kläder som språk och handling är det visuella, materialiserade kommunikationsmedel med vilket Maja Jacobson avläst och tolkat begrepp och polariseringar, signaler och budskap om smak och klass, om tekniker för särskiljande eller förenande, om ålder och könstillhörighet, om ideologiska deklARATIONER, om strävan efter ungdomlighet, om makt, sex och sensualism, om dominans och underordning. Med kläder särskiljer vi grupper och roller, markerar och förstärker tidpunkter och situationer. Med kläder framhävs eller döljs kvinnlighet.

Modets mening och makt ligger i att vi lever i nuet, vi är moderna och gårdagen är definitivt bakom oss. När modet förlorar sin distinktionskraft sker förändring. Den ökade informaliseringen ser författaren som en positiv uppmjukning av etikettstyret och upplösning av gränser mellan fritid, arbete, fest och vardag. Vissa yrkesgrupper har reellt uniformstvång – poliser, väktare, militärer. Andra spelar upp roller och identitet via sitt yttre – bankmän, affärsmän, advokater, TV-uppläsare. Författaren ser en process från strävan efter gruppidentitet på 1970-talet till en avsiktlig markering av det individuella, till egenart på 1980-talet. En viktig fråga som jag gärna skulle sett tidigare är: Klär sig textilstuderande på ett särskilt sätt? Nej, säger Maja Jacobson, inom universitetsvärlden profilerar man sig inte som student, utan visar i sina klädval vilken utbildning man valt. Flera stilar blommar.

Ett annat angeläget spørsmål handlar om varför just kvinnor ägnat sig mest åt kläder och mode. Med Georg Simmels kompenstationsteori (1904) är sysslandet med det klädda jaget en säkerhetsventil. Ulrike Prokop (1976) ser i stället fantasiladdade motståndsstrategier – uttryck för en längtan efter det moderna, att estetisera sitt liv, sin miljö, sin kropp. Maja Jacobson instämmer inte till fullo med dessa tolkningar utan ser det kvinnliga intresset och kompetensen som ett exempel på stabila livsformer. Av tradition hör textil och kläder till kvinnors ansvarsområde.

Kläder är den kulturspegel där vi ser glimtar av individuella uttryck med kollektiva innebörder, av 1980-talets olika samhälleliga strömningar. Kläder

är effektiva redskap i identitetsutprovning och livsstilsgestaltning. Maja Jacobson framhåller att hon inte okritiskt tar till sig Ziehes bild av livsstil som något man kan ta av och på utan förenar den med Bourdieus habitusbegrepp och med trögörliga livsformer. Slutorden i avhandlingen är det invändningsfria påståendet att Människan skapar kläder och kläderna skapar också människan.

Kläder, mode och ungdom – ett bräckligt forskningsobjekt

En hel rad frågor och funderingar har väckts under läsningen. I detta avsnitt skall några frågeställningar, synpunkter och invändningar tas upp.

En viktig fråga angår forskarens roll och den lockande, t.o.m. förrådiska reflexiviteten. Hur har författaren metodologiskt använt reflexivitet, distansering och schabloniseringar och stereotyper i sin beskrivning? Frågan är alltid relevant när etnologer granskar egna och andras texter. Inspirerad av etnologers diskussion om reflexivitet berättar Maja Jacobson om hur hon själv forskat och är närvarande i texten. Valda delar av forskarens privata jag träder fram. Hon står nära sina studieobjekt och delar med sig av ett stort kunskaps- och erfarenhetskapital, vilket gör den här studien spännande och lärorik. Den täta beskrivningen av människor och miljö i damskrädderiet (s. 11) är konkret, fängslande och fylld med närvarokänsla, ett bra exempel på yrkeskompetens parad med kulturforskarens iakttagelseförmåga. Den förgyllda spegeln i provrummet övergår till att bli en suggestiv metafor genom vilken vi ser 1950-talets kroppsideal och mode. Kropp och samhälle tar form och sätts på plats. Det ser jag som en röd tråd i denna avhandling. Det finns flera sådana passager i boken där reflexiviteten praktiseras med balans och urskillning.

I inledningsskapitlet finns emellertid inslag som skapar problem för läsaren. I texten smyger sig in värderande ord som antyder en moralisk förhållning om fenomenet i den klädkultur som skall studeras. Exempel på sådan styrning är adjektivladade meningar som "lidande kvinnor i åtsnörda korsetter och trånga skor med höga klackar" och "fantasilös, grå uniformerande kostymering" (s. 10).

Författaren avväpnar en kritisk läsning och nyfikenhet genom att öppet redovisa sina positiva eller negativa känslor inför vissa företeelser, och dessutom i den farliga minnesbackspiegeln. Hos mig tändes en röd lampa. Kommer författaren i fortsättningen hålla vad Claude Lévi-Strauss kallar "la bonne distance" till sitt ämne och till sina studieobjekt?

Det finns en risk att alltför engagerad reflexivi-

tet formar sig till ett avlatsbrev, en samförstånds-pakt med läsaren, som emellertid vill begripa varför och hur kläder som språk och handling utformade sig som de gjorde utifrån de givna villkoren. Företeelser som höga klackar, resårgördlar och gråa kostymer skall hanteras med samma seriösa intresse som Doc Martens kängor, trånga jeans och punkrustning.

Strävan bör vara att tydliggöra och särskilja forskaren/författarlaget eller privatpersonen i skrivprocessen. Upprättandet av ett alltför intimt *vi* med läsaren kan bli besvärande. Den reflexiva yrseln och andra beskrivningsproblem är ett dilemma som ständigt är på tapeten och som diskuterats i boken *Etnologiska beskrivningar* (1989) och senare alster av Billy Ehn och Barbro Klein.

Därtill finner jag att det är dags att sluta slå på 1950-talet. Privata och subjektiva värderingar eller schabloner hämtade från den allmänna kursen kan minska skärpan i en undersökning och hjälper oss inte att förstå och förklara den epoken. Etnologens uppgift är inte att häckla företeelser utan att sätta sig in i dem.

Källor och material

Maja Jacobson har samlat en rad olika material som empirisk grund för denna studie. Hon har skapat sitt eget källmaterial genom att göra intervjuer, en större enkätundersökning samt fältarbete och förenar det materialet med en annan typ av källmaterial – nämligen postorderkataloger, klädbranschens facktidningar, samt dags- och veckopress, främst Vecko-Revyn, Damernas Värld, Svensk Damtidning och tidningen Vi.

Jag skulle vilja lägga till tidskriften FORM som citeras flitigt, särskilt för att illustrera 1970-talet, men inte nämns som källa. I en synnerligen elegant förpackning var FORM en inflytelserik estetisk likriktare, granskare eller smakdomare av svenska folkets materiella miljö och en sträng vägvisare även i modets landskap. Journalisterna ägde ordets makt, var synliga i offentligheten och bedömde, godkände, utdömde och fördömde med stor genomslagskraft. FORM är ett intressant forskningsobjekt i sig för studier av livsstil och dräkt och borde kanske diskuteras mer som källa. FORM ingår definitivt i det hyllningsmaskineri som producerade kollektiv tro på ett speciellt klädmode. Den sålde inte plagg som postorderkatalogerna men konkurrerar med dem och med andra, mer anspråkslösa media för vanligt folk om att koda den goda smaken och den dåliga smaken.

En annan litteraturgenre som enligt min mening borde ha nämnts och granskats som källmaterial är vissa av konsumentverkets skrifter, t.ex. Spe-

gel, spegel (Nordenfalk 1990) och Grepp om livet – ett debattmaterial om kroppsfixeringen i reklamen (1992). Dessa skrifter är överhetens påbud om vad som är bra och dåligt. Det vällovliga syftet att förhindra anorexi och bulimi överskuggas av den mästrande tonen. Man litat inte på läsaren/konsumenten. Skrifterna är tänkta att användas i skolan och ungdomsgårdar och är liksom Åsa Cronas debattböcker (1991, 1993) försedda med studiehandledning. Jag saknar en kritisk diskussion i avhandlingen om denna typ av pekpinnböcker med moraliseringar, lyckorecept och normerande råd som doftar 8 brödsquivor. Vem läser dem och när? De unga, MTV-tittare och Vecko-Revyn-läsare i flickrummet? Deras mödrar? Fäder?

En mycket speciell kategori dräkt- och modelitteratur är det flöde av "coffee table books", glassiga böcker för biblioteksbordet, som publicerats framför allt efter andra världskriget. De är intressanta i sig därför att de ingår i modets retorik, de är effektiva påtryckningsmedel och befäster tidsbestämda estetiska ikoner. Med sina texter och bilder är de en rik källa att ösa ur för dem som vill tyda modets teckenspråk. En del modehistoriska böcker halkar runt på gränsen mellan vetenskap och underhållnings- eller upplevelselitteratur, vilket i sig är kulturellt betydelsefullt. De kanske är försumbara i en studie som denna, men några har författaren faktiskt använt dock utan att redovisa hur och varför.

Skönhetsfläckar

Till en noggrann granskning av en vetenskaplig text hör vaksamhet beträffande språk och direkta felaktigheter. Maja Jacobsson hanterar språket väl, vilket gör läsningen till ett nöje. Skönhetsfläckar finns dock. Då och då hemfaller författaren åt kulturanalytiska tjusigheter – och det händer att man på vissa sidor får en överdos av ordet ladda. Det går ju att justera med synonymer, omskrivningar eller varför inte gallring. Likaså hade det varit gynnsamt om ord med nedsättande klang och inbyggda värderingar hade rensats bort som t.ex. solariestekning (s. 11). De drar ned innehållet. Likaså heter det femininitet och inte feminitet, en felstavning som dock är högrekvent hos de forskare som hellre och oftare använder det främmande i stället för det svenska ordet för kvinnlighet.

Trots att den lilla röda tillverkareetiketten på bakfickan torde vara en av de äldsta och mest sedda märkena har inte författaren noterat att det heter Levi's jeans och inte Levisjeans. Redan på 1930-talet räckte det att säga Levi's om de blå byxorna. Levi's blev ett värdefullt och känt märke och företaget fick en effektiv marknadsföring på köpet. I

början av 1940-talet registrerades namnet Levi's som trade mark.

Varför är så mycken lärdom förpassad till noter? Den grundliga genomgången av olika teoretiska riktningar är placerad i noter och inte som stödplåtar i texten. Noterna innehåller påminnelser om viktig kunskap för läsningen, som måhända den etnologiskt förfarne klarar sig utan. Men det hade varit bra för konstfackstuderande, Beckman-elever och andra av dräkt och mode intresserade att få några av dessa ankare inne i texten. På vissa sidor står otroligt många namn och årtal uppräknade, vilket i första ögonblicket kanske imponerar, men i det andra utmattar läsaren. Dessa kunde med fördel placeras i noter och de fylliga noterna flyttas in i texten.

Fetischism och erotik i etnologisk tappning

Under läsningen dök en fråga upp: Har palestinasjalen samma erotiska laddning som en svart miniläderkjol? Det finns ord som ofta nämns i samband med dräkt och mode lika schablonmässigt som uttrycken symbolisk laddning, ironisk blinkning etc. i etnologiska texter. I ungdomsforskningen verkar seismografisk vara ett lösenord. För dräkt och mode är det orden fetisch, erotisk, sensuell, sexuell och tvetydig som syns oundgängliga. Det gäller även denna bok. Risker för urladdning eller averotisering är nära om orden används ogenomtänkt eller som effektsökeri. Erotik, sexualitet och sensualitet som språk och handling är allvarliga saker och väntar på att få en större plats i etnologin, kanske får de rum bredvid forskningsfält som nyligen efterlysts av Orvar Löfgren – blod, svett och tårar.

Fetisch är ett begrepp som hör ihop med kläder och mode och då i en bestämd mening som inte har med religiös kult eller varuproduktion att göra utan med ren och skär sexualitet. Vissa plagg, underkläder, högklackade skor och stövlar, nätstrumpor och vissa material, som läder, gummi och frasande siden transformeras till erotiskt laddade och nödvändiga förutsättningar för sexuell stimulans och tillfredsställelse. Hebdige (1979) talar om "den sexuella fetischismens otillåtna ikonografi" (1984:98) och McRobbie om pornografins otillåtna fetischer (1984:119). Det vilar en air av perversion över en fetisch, som bl.a. den engelske klädsykeologen Flugel (1951) påpekar, ett drag som tilltalar dem som klär sig i gay fashion, lesbian chic eller punkare, hårdrockare och andra. Fetischer blir delad lust eller mode som Madonnas korsett, numera donerad, mobiliserad och placerad i glasmonter på Metropolitan Museum. Gummikläder blir knappast mode, där går gränsen, men för läder

finns idag inga hinder. Andra inslag är lusten att visa upp sig, exhibitionism.

Ziehe använder fetisch och då i den grundmeningen jag framförde nyss. Fascinationsobjektet är ungdomlighet – underförstått omöjlig att erövra för den som passerat gränsen – men åtråvärd. Ziehe uttrycker det så här: "En rigid fixering vid bilden av ungdomlighet är inget annat än fetischism" (1989:32). Den sköna illusionen och stimulansen är en bedräglig förespegling av sig själv som ung.

Nog finns det drag av fetisch och sexualitet i många av de plagg som beskrivs av Maja Jacobson. Läderjackor, korta svarta kjolar, höga klackar, stövlar ger dessa signaler. Antingen uppfattas de som erotiska signaler av bäraren och omgivningen eller bara som mode och aktuell konvention och därmed avväpnande ur sexuell synpunkt. Men Palestinasjalerna, som har fått en stor plats i den här avhandlingen, har den samma erotiska dignitet som en svart minilädermusikantkjol? Man blir förvirrad av den tillskrivna fetischistiska karaktären. På s. 44 är den fetisch med magisk innebörd, på s. 78f mer korrekt angiven som tröstetrasa, en snuttefilt, trygghetsymbol men också som fetisch. Den påbördas av de intervjuade skyddande funktioner snarare än upphetsande. Sjalen degraderas till tvättlapp för barnstjärter.

Snarare har väl en del 1970-talsplagg utpekats som "erotikdödare" på samma nivå som 1940-talets legendariska långkalsonger för män, präktiga och praktiska damunderbyxor från 1950-talet och det konsutplånande unisex- och plyschmodet.

Krydda med genus och kultur

Författaren använder flera forskningsperspektiv. Maja Jacobson är väl påläst och växlar löpande mellan empiri och teori. Dräkt- och ungdomsforskare har framträdande roller, semiotik och kultursociologi är stödpelare men det lapidariska omnämmandet av genusperspektivet (s. 15) gjorde mig konfunderad. Vad det innebär, får vi inte veta där, och som läsare känner man sig lämnad i sticket. Jag upplevde det som en pliktuppfyllelse från författarens sida – "add women and stir" som Yvonne Hirdman sade en gång på ett seminarium för länge sen. Författaren har ju på föredömligt kulturanalytiskt maner fört in manligt-kvinnligt som ett intressant ledmotiv och en lupp genom hela undersökningen, en genusmedveten etnologi som Britta Lundgren efterlyser i Rig 1990:3. En redovisning av vad genusperspektivet är kommer först på s. 196, 197 och framför allt i noter på s. 238. Min fråga är i vilket skede kom genusperspektivet in och hur påverkade det den fortsatta studien? Lade det till

något som inte redan fanns i det kulturanalytiska perspektivet? Har det ökat förståelsen för kunskapsmålet – kläder som språk och handling? Enligt min mening klarar Jacobson detta utmärkt utan att behöva sätta etiketten genusperspektiv på det hela. Det känns nästan besvärande, särskilt som det i inledningen fattas en redovisning av vad författaren avser med genusperspektiv. Den kommer mer som en tjugig slutkläm (s. 196ff), när det hela är över. Etnologi behöver inte flörta med genusforskning för att erhålla vetenskaplig legitimitet. Vi har redan ett gott och fast förhållande.

Frågan om genusperspektivet leder över till kulturanalys. Författaren har valt att inte definiera vad hon menar med kultur. Men kultur finns implicit i beskrivningen och analysen. Hon säger: "Mitt etnologiska perspektiv är kulturanalytiskt" (s. 15). Varje etnolog har sin beskrivning av vad det innebär. Jag har förstått det så att Maja Jacobson plockat tankar och hämtat inspiration ur flera vetenskapstraditioner (strukturfunktionalism, beklädnadsfysiologi, konstvetenskap, semiotik, strukturalism, ungdomsforskning, kultursociologi). Vidare att hon vill komma åt mer allmänt gällande värderingar och attityder i samhället genom att studera klädbruket. Det omedvetna utsagda och osynliga har en särställning och Maja Jacobson redovisar att hon tagit del av de praktiska råden i Kulturanalys (Ehn & Löfgren 1982) om hur det går till att göra kulturanalytiska tolkningar. Ett sätt är att exotisera för att få syn på det välbekanta och invanda. Det är dock oklart hur författaren gått tillväga.

Den gåtfulla ungdomen

Enligt vilka kriterier räknas kvinnorna i de sex centrala porträtten till ungdom? Ungdom och ungdomlighet är komplexa och provocerande begrepp. Maja Jacobson hämtar teoretiska modeller främst från ungdomsforskningen – den brittiska och den tyska, främst Ziehe och hans svenska lärjungar. Problemet är att de sex unga kvinnorna i centrum var mellan 20 och 30 år när intervjuerna gjordes. En kvinna var mamma till två små barn. Unga kvinnor, ungdom, vuxna? Vad är ungdom? Vara ung? Ung kvinna?

Den ungdomsforskning som Maja Jacobson lutar sig mot ger olika definitioner på ung, ungdom och ungdomlighet. Johan Fornäs, som i flera skrifter givit den breda överblicken, säger att det är en livsfas och en social kategori, ungdom är fysiologisk könsmodnhet. Den psykologiska benämningen på ungdomsperioden är adolescensen, som varar upp till 20 års ålder. Ungdomen utgör en social gräns med vissa kollektiva markeringar som konfirmation, rätt att handla på systembolag och

individuella gränser som har att göra med utbildning, flytta hemifrån, skaffa arbete och bilda egen familj. Fornäs hävdar att det inte finns någon allmänt vedertagen åldersindelning. Hans definition av att vara ung är att inte längre vara barn men ännu inte vuxen och tillägger att ungdomen sträcker sig långt in i medelåldern. Drotner, vars studier baserar sig på flickor och då mainstreamungdomar, säger att ungdomstiden är ett moratorium, en övergång mellan barnet och den vuxne. Ungdomsforskaren Johan Wennhall (1994) skriver att i vardagliga samtal formuleras ständigt nya tankar om vad ungdom är för något, vilket är en tilltalande formulering för kulturforskare.

Begreppet ungdom blir problematiskt i Jacobsons studie. Var placerar författaren de sex centrala unga kvinnorna? En grupp högstadies flickor, som också förekommer i avhandlingen, är ju som klippa och skurna att analyseras med Ziehes modell, och de medelålders och äldre kvinnorna också – men då innanför hans ungdomlighetsbegrepp. De projicerar bilder av ungdomlighet på sig själva och vägrar se brottet. Här tydliggörs skillnaden mellan att vara ung och verka ung. Ungdomens gränser blir flytande när de fullmogna kritiklöst tar till sig ungdomlighet. När de äldre kvinnorna lägger skulden för naturliga åldersförändringar som åderbräck, valkar och hängstjärt på 1950-talets korsetter, gördlar och behåar, vad handlar det egentligen om? Kanske äldre kvinnor blivit så angripna av 1970- och 1980-talens ungdomlighets- och skönhetsideal, att alla tecken på normalt åldrande är motbjudande och måste bortförklaras som något onaturligt?

Världen bortom Umeå

Maja Jacobson garderar sig på flera ställen med påpekanden om att syftet med undersökningen *inte* är att anlägga ett klassperspektiv. Underlaget är för litet. Men visst framträder en bild med sociala konturer, klassbunden smak och livsstil. Vad jag efterlyser i inledningen är en liten plats för andra ungdomsgrupper än de omnämnda, för att kunna sätta in de unga umeå-kvinnorna i ett större sammanhang. Porträttet av Kerstin, en "blå kvalitetsnobb", är det kortaste och det tunnaste. Maja Jacobson har inte förbigått att nämna problemen, men utan att närmare analysera denna intervju-situation. Varför var det svårt att komma bakom fasaden? Det räcker inte att tillämpa Bourdieus begreppsapparat, särskilt hans resonemang om den väluppfostrade distanseringstekniken. För att nå under den estetiska ytan krävs mer. Fanns det inte fler Kerstin i Umeå – fler blå kvalitetsnobbar – att lyfta fram i ett komparativt syfte?

Den tidiga ungdomsforskningen utsattes för kritik därför att det manliga perspektivet dominerade. Fokus låg på unga män, främst ur arbetarklassen och ur olika sub- eller delkulturer, som utmärktes av speciella livs- och klädstilar. Kvinnoforskare pekade på problemet att flickor och unga kvinnor var osynliga eller ytterst marginella. Medelklassens "mainstream" ungdomskultur (gymnasie- och studentkultur) har inte plats i modellen (jfr McRobbie & Garber 1986, Drotner 1986, 1991 m.fl.). Fornäs satte ljuset på en finkulturell och en populärkulturell sektor i ungdomskulturen och problematiserade därmed frågor om smakkonflikter, gränsdragningar och sociala positioner. En sådan diskussion saknar jag beträffande de intervjuades placering i samhället. Hur rankas de textilstuderande i universitetets interna hierarki?

Slagsidan åt det manliga har ju rättats till under de senaste åren med intressanta undersökningar av bl.a. Hillevi Ganetz (1987, 1989) och Kirsten Drotner och nu kommer denna bok av Maja Jacobson. Flickrumskultur, spegelkultur, provrumskultur är numera fasta perspektiv i den forskning som har unga kvinnor i fokus. Men andra är fortfarande ignorerade, ungdomsgrupper med minst lika kodade livsstilar och klädsmaak som punkare, mjukishårdrockare och andra som beskrivs i denna avhandling. Ett resonemang om de andra, d.v.s. om den unga borgerlighetens livsstilar som jämförelse och kontrast, skulle berikat avhandlingen.

Umeå – en plats med egen stil?

Kan man knyta den beskrivna livs- och klädstilen i avhandlingen till just Umeå, eller till en landsortsstad eller en universitetsstad i största allmänhet? Platsen nämns inte i avhandlingens titel, ändå är Umeå mycket närvarande i boken. Det rumsliga sambandet mellan platsen och den unga kvinnliga kulturen framträder tydligt. Informanterna är anonymiserade, men inte platsen. Kvinnorna är inskrivna i just Umeå och därtill en speciell sfär – universitetsvärlden – och ytterligare en underavdelning – textilinstitutionen – och ser sig själva som oberoende av dominerande stil och smak. Denna narcissistiska och bornerade självsyn har av den norska antropologen Marianne Gullestad formulerats sålunda: "Akademikere liker å tenke at alle andre har statussymboler, men ikke de" (Gullestad 1986).

Jag menar att det har betydelse att allt utspelar sig just i Umeå och inte någon annanstans, i Stockholm t.ex., och grundar mig på Helena Wulffs användning av begreppet mikrokultur, där hon ser kulturens mening och innebörder distribuerade på flera platser (Wulff 1988:24) och hennes beto-

ning av kultur och plats. "There is a bond between culture and place" (Wulff 1988:25).

De unga kvinnorna i närporträtten är alla invandrade, utan långa rötter i Umeå – vad betyder det i den kulturella konstruktionen av identitet? Maria kommer från en annan norrlandsstad, Kerstin från Stockholm, Tina från Stockholm och Gällivare, Anna och Lena från Vilhelmina och Lajla från Kiruna. Platsen – landsorts-, residens- eller småstad – är av vikt i analysen, vilket undersökts i senare års ungdomsstudier (Västerås i Wennhalls avhandling, punkkulturen i Sundsvall i Dahlins artikel). Åsa Crona talar om landsortens kvävande konformitet.

Skälet till varför jag vill lyfta fram Umeå som en viktig plats för förståelsen är att jag funnit insprängt i Jacobsons undersökning en rad påpekanden och utsagor som ger näring åt vad jag vill kalla Umemyten. Eftersom jag inte känner Umeå så bygger jag detta enbart på läsning av Jacobsons avhandling, en vikarierande rumslig upplevelse och inspirerad av den aktuella diskussionen om svenskhet och regional identitet. Etnologer skapar schablonbilder, vårt arbete är också språk och handling. Vi är lika bra som media på att sprida stereotyper. Risken är att man ger en legitimitet åt mytkonstruktioner och förvandlar dem till vetenskapliga sanningar istället för att dekonstruera dem. Beträffande Umeå så är bilden förvirrande. Å ena sidan framträder ett liberalt, fördomsfritt och statusbefriat samhälle, genomsyrat av en akademisk tolerans. En harmoni som är sig själv nog. Människorna är politiskt medvetna och får visa det. Ett tecken är att alla kan ha näbbstövlar. (Se analysen av näbbstövlar på sid. 25 och avsnittet om palestinasjal.) Å andra sidan finns en störande motbild, det finns faktiskt inte rum för mångfald, för avvikande beteende eller klädsel. De unga kvinnorna är mycket medvetna om gränser och brott mot ett strängt konventionssystem som går under täckmanteln i formalitet.

En gräns som inte lyfts fram i Jacobsons arbete är den mellan årstider, men som författaren säkert stött på. Har den försvunnit, lösts upp helt eller finns rester kvar? De flesta kläder går att köpa och använda året runt utan att bäraren är felklädd. De rituella cykliska inköpen, syendte, garderobskiftet, vädring och borstning inför vår, sommar, höst och vinter, var för inte så länge sedan betydelsefulla markeringar i människors liv och låg också inom kvinnors ansvarsområde. Kanske den äldsta generationen, med sina årstidsbundna skiften i garderoben, särskilt efter vintern, till ljus gabardinkappa, vita perforerade skor och vit väska, lätt tyghatt och vita trådvantar à la Madonna, är vår tids modi-

ga avvikare i vårens gatuvimmel. När de dyker upp är det en kär och triumfatorisk fanfar, då vet man att våren är kommen.

Dräktforskning

Vad som gör denna avhandling intressant och viktig är uppsättningen av forskningsverktyg hämtade från olika vetenskapstraditioner. Den efterlängta förnyelsen och uppgraderingen av etnologisk dräktforskning kan spurras av framförallt ungdomsforskningens centrala placering av kläder, frisyrier, tillbehör och annat i beskrivning och analys, men också av andra, mer vardagligt vanliga grupperns kläddbruk, självgestaltning och identitetsökande.

Maja Jacobson är väl bevandrad på dräktforskningens område. Ändå saknas ett omnämnande av Gunnel Hazelius-Berg, som under lång tid skrivit om dräkt, orienterat om och recenserat aktuell dräktlitteratur i bl.a. husorganet *Rig*. Likaså fattas en notis om pågående forskning av etnologen Viola Germain (Uppsala) om Märthaskolan och dess grundare, ett viktigt kapitel i svensk modehistoria, kvinnohistoria och social historia. I flera etnologiska avhandlingar är kläder och dräkt viktiga analytiska verktyg för att få syn på bl.a. hierarkier på arbetsplatsen (Conradson 1988) eller vardag och fest och kön i det lilla samhället (Rosengren 1991).

Den oerhört vitala, moderna dräktforskningen i USA, England och Frankrike har fått mindre eller inget utrymme jämfört med den, som Maja Jacobson understryker, inspirerande nyare tyska klädforskningen. Den litteratur hon refererar till är Georg Simmel 1905, Ingeborg Weber-Kellerman 1970, Martha Bringemeier 1980, Wolfgang Brückner 1982/85 och den modernaste är en sociologisk tegelsten på 680 sidor av Elke Drengwitz (1984/1986). Jag vill gärna lägga till exempel ur senare modern tysk dräktforskning inspirerad av Bourdieus kultursociologi och med anknytning till vår tids livsstilar som exempelvis Ruth-E. Mohrmanns artikel i *Ethnologia Europaea* (23:2 1993). Nämnas bör också den dräktforskning som bedrivits i Tübingen bland annat just om jeans, de så centrala byxorna i Jacobsons avhandling.

Ziehe och Bourdieu

I slutkapitlet sammanväver Maja Jacobson Ziehes tolkningsmodell med Bourdieu, vilket skänker spänning och nyans åt slutsatser och summeringar av undersökningen. Det är viktigt att som Jacobson ifrågasätta generaliseringar om vedertagna traditioner, normer och livsmönster som förlorar sin betydelse och om tesen om den kulturella friställ-

ningen och fria livsstilsvärderna hos Ziehe. Bourdieu å andra sidan attackerar från ett annat håll – individen och grupper är snärjda i svårföränderliga och svårpåverkade strukturer. Där Ziehe talar om val och görbarhet pekar Bourdieu på påtvingade val – man väljer det man är dömd att välja.

Det är mycket tillfredsställande att kvinnor, kläder och mode har lyfts fram på synlig plats. Samtidigt är detta en undersökning som placerar dräktbruk och mode som en fond mot vilken ungdom och livsstil avtecknar sig. Detta är en genomarbetad och välskriven avhandling och ett uppskattat bidrag till etnologisk dräktforskning.

Avhandlingen Kläder som språk och handling är kvalificerad att inspirera till fortsatt forskning om kläder, mode och kvinnor, fullvuxna och unga.

Referenser som inte återfinns i Jacobson

- Bourdieu, Pierre. La production de la croyance. Contribution à une économie des biens symboliques. I *Actes de la recherche en sciences sociales*. 3:1977.
- Conradson, Birgitta. *Kontorsfolket*. Stockholm, 1988.
- Gullestad, Marianne. Om forskjeller i livsstil og levemåte og hva slike forskjeller betyr for kontakt og barriere mellom mennesker. I *Plan og Arbeid*, december 1986.
- Mohrmann, Ruth-E. Innovations in material culture. I *Ethnologia Europaea* 23:2 1993.
- Rosengren, Annette. *Två barn och eget hus*. Stockholm, 1991.
- Wennhall, Johan. *Från djäkne till swingpjatt*. Uppsala, 1994.
- Wulff, Helena. *Twenty girls. Growing up. Ethnicity and Excitement in a South London Microculture*. Stockholm, 1988.

Dödens riter. Red. av Kristina Söderpalm. Carlssons i samarbete med Göteborgs stadsmuseum. Stockholm 1994. 199 s., ill.

Omslaget till antologin "Dödens riter" utgörs av ett collage av två foton, dels över huvudportalen till Stampens kyrkogård i Göteborg med orden "Tänk på döden", dels vilar insprängt – med portalen som ram – ett pressfoto över sörjande, ljus och blommor vid platsen för den svåra spårvagnsolyckan i Göteborg 11 mars 1992, då tretton människor omkom. Bokens artiklar knyter an till utställningen "Dödens riter" producerad av Göteborgs stadsmuseum, varför antologin är lokalt förankrad till rikets andra stad, även med hänsyn till majoriteten av bokens författare. Riternas former mer än deras innehåll blir föremål för dokumentation.

Vid nedskrivningen av denna anmälan vilar ett kollektivt bakgrundsmaterial och tankestoff knutet till upplevelser och reflexioner i samband med den stora färjekatastrofen, fartyget "Estonias" undergång, kraftigt exponerad i massmedia. Både personliga och publika reportage kring olyckan har anknytning till några av de centrala teman, som boken "Dödens riter" tar upp till behandling, om än det massmediala stoffet främst exponerar den upprördhet och vilshenhet som den plötsliga döden innebär för de efterlevande. Stort utrymme har i media ägnats åt synpunkter på fartygets, egentligen havets funktion som definitivt gravplats. Om än färjan "Estonias" undergång för anmälararen givit en vid och konkret bakgrund vid läsningen av "Dödens riter", så behandlas spårvagnsolyckan i Göteborg direkt via journalisten Kerstin Wallins artikel "Sorgens ansikten". Den moderna döden i form av trafikolyckor exponeras alltså inom bokens pärmar tillsammans med sekelgamla seder och traditioner.

Bokens titel "Dödens riter" är inte helt adekvat. Döden som biologiskt faktum kan knappast kallas rituell. Däremot är det mänskliga beteendet inför en väntad bortgång och sedvänjorna efter ett dödsfall i högsta grad rituellt utformade och starkt socialt exponerade varhelst på den hierarkiska rangskalan den döde befinner sig. Socialt sett, skriver Birgitta Skarin Frykman, som tagit sig an skildringen av arbetarbegravningar i Göteborg, handlar dessa mer om livet än om döden.

Och så har det varit århundraden igenom. En människas samhällsstatus följer henne i övergången till den existens eller non-existens, där vi alla är lika värda, enligt teologiska utsagor.

Seder, riter och traditioner i samband med ett dödsfall har en sakral prägel. Föreskrifter och ta-